

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. А. С. МАКАРЕНКА**

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

“ЛІТЕРАТУРА Й ІСТОРІЯ”

08–11 жовтня 2020 року

Запоріжжя
2020

свою справжню батьківщину: «Відразу б тебе ми поставили / На профспілкове бюро. / Відразу тобі б ми вставили / У хвіст золоте перо, / А то задаєшся із гусячим, / Задавака із задавак, – / Смагляву ту леді сонетів / До смерті залюбиш отак!» [2, с. 98].

Фінал поезії І. Драча повертає нас до народженої в лоні романтизму ідеї неосяжної позачасової геніальності Шекспіра. Український поет констатує і непересічність таланту великого англійця, перевершити якого не вдалося нікому з нащадків, і дивовижну позачасову актуальність його творчості, і незбагненність його генія: «Карбовані в аеробіку, / З комп'ютерними крильми, / Дивимось – не надивимось, / Захланно чадієм ми, / А він все шаліє по обр'ю / І молодо грімкотить – / І його нам сягнути, як обр'ю, / Як зловити за фалди мить...» [2, с. 97].

Після хрущовської «відлиги» в українському шекспірівському дискурсі, як, до речі, і в радянській шекспіріані в цілому, все відчутніше починає проступати інтенція до переосмислення радянського топосу «наш Шекспір». Вона відчувається насамперед у певній деміфологізації постаті драматурга, якому в сформованому партійною ідеологічною машиною іконостасі світової класики відводилася роль провісника ідеалів, суголосних мріям трудящих мас. Природа його гуманізму вже не обмежується класовими чи соціальними рамками, а співвідноситься з однією із провідних ідеологічних течій доби Відродження – ренесансним гуманізмом. Художній метод В. Шекспіра розглядається не як ренесансний провісник класичного реалізму, а як складна амальгама ренесансних, маньєристичних та барокових тенденцій. У працях шекспірознавців все частіше акцентується загальнолюдський характер тих цінностей, що репрезентовані у п'єсах і сонетах Великого Барда.

Література

1. Бажан М. У Стратфорді на Ейвоні. *Бажан М. Твори* : в 4 т. Київ : Дніпро, 1984. Т. 1. : Поезії та поеми 1923–1983. С. 321–325.
2. Драч І. На шекспірівську тему. *Українська шекспіріана на Заході. Вип. 2.* Едмонтон : Видавництво «Славута», 1990. С. 97–98.
3. Коротич В. Шекспір. *Вітчизна*. 1964. № 2. С. 13–14.
4. Левада О. Ратоборець гуманізму. *Літературна Україна*. 1964. 24 квітня. С. 4.
5. Родзевич С. Вільям Шекспір. *Вільям Шекспір. Збірка статей* / передм. О. Білецького. Київ : Мистецтво, 1939. С. 13–63.
6. Торкут Н. Антистретфордські гіпотези: pro et contra. *Ренесансні студії.* Запоріжжя : КПУ, 2005. Вип. 10. С. 8–22.

Чорний І. В.
д. філол. н., професор
Харківський національний університет внутрішніх справ

ФУНКЦІЯ ІСТОРИЧНИХ РОЗДІЛІВ У РОМАНІ ЛАДИ ЛУЗИНОЇ «БІСИ З ВОЛОДИМИРСЬКОЇ ГІРКИ»

Нерідко письменники (особливо ж фантасти) роблять у своїх творах пророцтва, що стосуються або їх власної долі, або процесів, які невдовзі відбуватимуться в суспільстві. «Письменник, – слушно зауважує О. Оропай, – чи то від свого імені, чи то від імені свого «ліричного героя», базуючись на власному життєвому досвіді, на розумінні ним історичних тенденцій, здатний малювати образи майбутнього і при цьому отримати славу

«літературного пророка»» [3, с. 125]. Так сталося і з романом сучасної української російськомовної письменниці Лади Лузіної «Біси з Володимирської гірки», який вийшов на початку 2020 року. Твір цей, що входить до багатотомного циклу письменниці «Київські відьми», оповідає про нечувану епідемію, яка розпочалася в державі й зокрема в Києві. Головним героїням – трьом молодим дівчатам-києвицям – належить укотре врятувати рідне місто від біди. Ситуація, описана в творі, дуже нагадує те, що сталося у світі й Україні навесні 2020 року з початком пандемії коронавірусу. Тож не є дивною наша цікавість до цього роману, який ще не встиг стати предметом спеціальних літературознавчих студій. Нас цікавитиме, насамперед, «роман у романі» – історичні розділи книги, що складають майже самостійний твір, та функції, які вони виконують у «Бісах з Володимирської гірки».

Серед властивостей поетики творів Лади Лузіної, які входять до циклу «Київські відьми», можна виділити те, що практично в кожному з них є епізоди, події яких відбуваються в інших історичних епохах. Зазвичай, хтось із трьох головних героїнь (Катерина, Дарина або Марія) робить «перехід» магічним порталом до минулого, де розшукує ключі до загадок, із якими киевиці стикаються у сьогоденні. Особливо це стосується так званих «культурологічних» творів, де йдеться про літературні, музичні, живописні або архітектурні пам'ятки, пов'язані з Києвом [див.: 4, с. 111]. Особливістю «Бісів з Володимирської гірки» є те, що тут письменниця уперше створює низку сюжетно пов'язаних поміж собою історичних розділів, де не беруть участі персонажі з сучасності.

Таких розділів у романі дев'ять. Сім із них мають однаковий підзаголовок «Михайлівський монастир», два названі просто «Київ», а події в них відбуваються у Києві восени 1870 року, коли місто вкотре опиняється перед загрозою епідемії чуми. Головним героєм цього невеличкого «роману в романі» виступає юний послушник Золотоверхого Михайлівського монастиря Олексій. Багато хто із читачів у мережевих відгуках на роман зазначили, що ці історичні відступи їм сподобались набагато більше, аніж традиційні розділи про киевиць. Дійсно, ця фактично перша в творчості Лади Лузіної спроба написання твору виключно історичної тематики заслуговує окремої уваги.

За жанром «Михайлівський монастир» (будемо послуговуватися цією умовною назвою) – соціально-побутова історична повість з елементами горору та містики. Письменниця використовує традиційні для поетики історичного жанру художні прийоми, відтворюючи побутові реалії минувшини (місцевий колорит) та реконструюючи характери людей збіглих епох. У центрі твору життя одного з головних православних монастирів Києва – Михайлівського Золотоверхого та історія його найважливішої святині – мощів святої Варвари (які нині зберігаються в київському Володимирському соборі). Письменниця досить точно змальовує побут обителі, створює яскраві типи ченців, які уособлюють різні сторони монастирського життя, та образи киян другої половини XIX століття. Усе це підпорядковано одній певній ідеї: пошуку не закаламучених першоджерел віри.

Питання віри та безвір'я є одними із центральних у циклі «Київські відьми». Попри те, що головні героїні за своїм відьомським статусом знаходяться в дещо складних стосунках із Богом та церквою, це не заважає їм займатися доволі болісними пошуками власного місця у світоустрої. «У мене є чітке уявлення про те, що таке віра й для чого вона потрібна, – пояснює своє ставлення до цієї проблеми Лада Лузіна. – Віра – це не знання церковних догматів і не скрупульозне дотримання правил, а стан душі. Всі ми знаємо, що є різні стани. В одному в тебе виходить все, в іншому – не виходить нічого, все падає з рук. У стані страху людина може перестрибнути через дуже високий

паркан, у стані любові – зробити неймовірні подвиги. Це всім зрозумілі стани. А є не дуже зрозумілий нам стан доброти – якоїсь абсолютної гармонії, позбавленої всіх земних пристрастей – гордості, гніву, гордині, честолюбства, злості, образи. Його й дає нам віра. Живучи у світському суспільстві, важко досягти такого стану в чистому вигляді. Тому ми й ходимо до церкви – щоб хоч на мить відсторонитися від метушні. І тому мені добре зрозуміло, чому люди йдуть до монастиря ... заради досягнення цього стану, у якому ти зливаєшся в душі із чистою енергією й стаєш після смерті частиною її. Думаю, Святі – це ті, кому вдалося злитися з Богом» [5]. На наш погляд, авторка є типовою представницею так званого «народного» християнства / православ'я, де переплелися язичництво та християнство. Це можна помітити й у викладі письменницею своїх поглядів на певні християнські свята, і в трактуванні нею образів деяких святих (Варвари, Володимира Великого, Аліпії Голосіївської тощо).

Центральна проблема розглядуваного твору Лади Лузіної – пошуки засобів порятунку від жахливої епідемії. Найнадійнішим із них авторка «Бісів з Володимирської гірки» вважає заступництво святих / святого покровителя міста, адже за відомою приказкою: «Не стоїть село без праведника». Києву, одному з головних (одночасно з киевицями) персонажів циклу «Київські відьми», потрібні свої захисники. У романі є два варіанти таких праведних рятівників: Володимир Великий та свята Варвара. Князь Володимир для Лузіної взагалі фігура містична. Він неодноразово з'являється на сторінках різних творів, що входять до циклу. Ставлення до цієї суперечливої фігури в письменниці складне. З одного боку він наблизив Русь до європейської цивілізації, а з іншого багато в чому так і залишився язичником. Якщо в «сучасних» розділах твору героїні розшукують легендарну загублену голову хрестителя Русі, то герой «Михайлівського монастиря» Олексій розплутує історію святої Варвари та її мощів. Намічено опозицію чоловіче/жіноче, яка транслюється Лузіною із твору в твір. Письменниця вкотре обстоює тут свою улюблену ідею Берегині – хранительки домашнього осередку, будинку, міста, держави, яка значно сильніша за будь-яку істоту чоловічої статі.

«Михайлівський монастир» виконує роль своєрідного містка між далеким минулим та сучасністю. Красуня-києвиця Катерина Дображанська в пошуках особистого щастя апелює до святої Варвари, мощі якої лежать у Володимирському соборі, і, не знайшовши відгуку на своє звернення, подорожує до минулого. Опинившись у XVII столітті, вона бачить у Михайлівському Золотоверхому зовсім інші Варварині мощі: «Дівчина в простій дерев'яній труні, в позолоченому дерев'яному уборі на блідому чолі лежала в раці немов жива. Абсолютно жива!» [2, с. 26]. І від цієї сплячої красуні йде небувала енергетика, яка не відчувалась біля труни святої у Володимирському соборі. Так що ж сталося із чудодійними мощами за цей проміжок часу? Чому вони, з точки зору киевиці, втратили свою рятівну силу? Відповідь на ці питання й намагається дати письменниця в історичних розділах «Бісів з Володимирської гірки».

Історію «двох» святих Варвар Лада Лузіна, імовірно, реконструювала, опираючись на дослідження київського науковця Миколи Жарких «Фальшиві київські мощі «святої Варвари», або Михайлівські легенди в історії Києва. Нариси київського мракобісія 16–21 ст.» (2012), де зібрано багато відомостей щодо перебування в українській столиці цих мощів. Погляди письменниці, яка, начебто, спростовує антирелігійний пафос дослідження М. Жарких, визнаючи Варвару святою, а її мощі – істинними, насправді є далекими від ортодоксального православ'я. Вона не стверджує, що Варвара з Михайлівського Золотоверхого XVII століття та Варвара з Володимирського собору XXI століття є справжньою першохристиянською великомученицею Варварою

Геліопольською, яка за переказами жила й прийняла страждання за віру в III–IV століттях. Це питання залишається відкритим. Олексій, як справжній детектив, частково розплутує лише проблему втраченої голови «своєї» Варвари. Видіння святої, яке начебто було йому явлене, може трактуватись як результат нервової напруги хлопця, перевтоми. Адже ніхто, окрім нього, її не бачив і не йме віри оповіді хлопця. Дівчина-білявка, яку зрить юний послухник, не називає себе на ім'я, лише бідкаючись, що не зможе допомагати віруючим. Варварою іменує її сам Олексій.

Олексій же, якого «його» Варвара обирає своїм лицарем, що буде вірно служити їй та її пам'яті, також виступає певним проводирем між часами та історичними епохами. Взявши ім'я щойно померлого доглядача Варвариних мощів Пафнутія, він доживає до 20-х років XXI століття і сприяє героїням циклу у врятуванні Києва за допомогою явленої їм голови Варвари. Смерть героя «Михайлівського монастиря» не викликає в авторки жалю та скрути. Він виконав свою місію, передавши естафету пам'яті киевцям. Пам'ять поколінь безперервна, вкотре доводить Лада Лузіна.

Водночас із викладенням в історичних розділах роману «Біси з Володимирської гірки» гіпотези стосовно долі мощів святої Варвари, Лада Лузіна робить тут же розвідку щодо існування вампірів та живих мерців. Наводяться цікаві дані стосовно найвідоміших українських «вампірів» Антіна Танського (далекого родича М. Гоголя) та Василя Дуніна-Борковського. Розповідається й сумна історія Чорного Монаха – князя Дмитра Долгорукова, який із волі матері вимушений був замолоду стати ченцем, відмовившись від великого кохання. Згідно з поетикою одного з напрямків горору, письменниця, зрештою, дає цілком реалістичні пояснення усім жахіттям та дивам, згадуваним у «Михайлівському монастирі».

Отже, історичні розділи роману Лади Лузіної «Біси з Володимирської гірки» відіграють у творі досить вагому роль. Насамперед, вони є зв'язком між далеким минулим та сьогоденням, пояснюючи певні загадки історії. По-друге, тут обґрунтовуються деякі положення головної опозиції чоловіче / жіноче, де доводиться ідея Берегині – жінки-захисниці дому, міста, держави. Нарешті, тут спростовуються забобони й страхи щодо існування упирів, живих мерців, що суперечить християнському віровченню.

Література

1. Жарких М. Фальшиві київські моці «святої Варвари», або Михайлівські легенди в історії Києва. Нариси київського мракобісія 16–21 ст. URL: <https://www.m-zharkikh.name/uk/History/FalseStBarbaraKyiv.html>
2. Лузіна Л. Бесы с Владимирской горки. Харьков : Фолио, 2020. 252 с.
3. Оропай А. Спор о литературных пророках. *Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина*. Санкт-Петербург : ЛГУ имени А. С. Пушкина, 2012. Т. 2. № 2. С. 123–130.
4. Петухова Е. Интермедальность в повести Лады Лузиной «Никола Мокрый». *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Сер. : Літературознавство*. Харків ; Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. Вип. 2. С.110–121.
5. Славинская И. Лада Лузіна: Для меня чудеса – почти бытовуха. *Українська правда. Життя*. 2010. 11 листопада. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2010/11/16/65300/>

